

Óspermi és votják jövevényszavak a csuvasban

A permi nyelvek bolgár-török, illetőleg csuvas elemei három csoportba sorolhatók: *a*) az óspermi (= PP) korban a közép-bolgárból (= KB) kölcsönzött jövevényszavak (ezek száma 20–22); *b*) a zürjén nyelv P nyelvjárásának votják közvetítésű KB jövevényszavai (számuk 9); *c*) a votják nyelv csuvas jövevényszavai. Ezek száma WICHMANN „Die tschuwassischen Lehnwörter in den permischen Sprachen” (MSFOu. 21/ 1903) című műve alapján 130 körül van. A csuvas elemek tényleges száma a votjákban azonban ennél jóval több lehet. Az első két jövevényszócsoporthoz vonatkozóan I. RÉDEI–RÓNA-TAS: NyK 74: 281–298, 77: 31–44. A votják nyelv csuvas elemeinek modern szempontú feldolgozása még várat magára.

A csuvas-permi kapcsolatok kölcsönösek voltak: a csuvasok nemcsak adtak a permieknek, hanem kaptak is tőlük. A permi elemek száma a csuvasban azonban jóval kisebb, mint fordítva. Még a KB korban bekerült néhány szó a PP-ből (?3, 12, 20). A permi nyelvek szétválása után csak a votjából mentek át jövevényszavak a csuvasba. Zürjén → csuvas kölcsönzésről történelmi okokból és a földrajzi távolság miatt nem lehet beszélni. A permi elemek száma a csuvasban 16 biztos és 6 bizonytalan etimológia. A bizonytalan egyeztetéseknek a száma viszonylag azért ilyen nagy, mivel 4 esetben cseremisiz → csuvas, egy esetben pedig ósmagyar → csuvas kölcsönzéssel is számolni lehet. Egy esetben (21) a csuvas szó etimológiája egyéb okokból bizonytalan.

Szójegyzék

1. C s u v. (AHLQV.) *an* 'nicht (Verneinungswort im Imperativ)', (AŠM.) *an* 'particula negativa fennica, quae additur imperativo': *urâx an turt* 'больше не кури', ((ЕГОРОВ) *an kala* 'не говори', *an šir* 'не пиши'.

← Votj. (MUNK.) Sz. *Ken* 'ne; nicht' (a tagadó ige felszólító módú alakja) (~ zürj. *en, in*).

RAMSTEDT (MSFOu. 104/2: 83; I. még POPPE: (AJ 18 [1974]: 146) az „altaji” (valójában mongol–mandzsu-tunguz) *e*- tagadó létige felszólító módú *-η* személyragos második személyű alakjából magyarázta. Kononov (Тюркологические этюды. Сборник статей к 70-ию ак. Н. И. Конрада. Москва 1967. 107) az *e*- negatív ige *-n* képzős határozói igeneves alakjából indult ki. Ramstedt és Poppe, valamint Kononov nézetének az elfogadását az nehezíti, hogy az *e*- negatív igenek semmilyen más nyoma nincs a török nyelvekben, viszont a permi adatokkal sajátságos strukturális-morfológiai párhuzam áll fent, amely aligha lehet véletlen.

A votj. *e* fonetikai realizációja abszolút szókezdeten nagyon gyakran nyílt ε (MUNK. *ä*). Erről a jelenségről l. E. Itkonen: FUF 31: 304. A votj. *e* fonéma ε allofónjából $\ddot{a} > a$ változás útján a csuvasban *a* lett.

A kaz.-tat. *anšarla* 'schweige!' a csuv. *an šarla* 'muck dich nicht!' kifejezés átvétele (RÄSÄNEN, EtymWb. 20).

AŠMARIN, Материалы для исследования чувашского языка. Казань 1898. 297, 317; WICHMANN: MSFOu. 21: 148; EGOROV 26.

2. C s u v. (AŠM. 4: 78, 5: 336, 16: 371) *ätär*, Virj. *ötör* 'водная крыса?', *vätär*, Virj. *vötör* 'назв. животного (поменьше крысы, с коротким хвостом)', *χätär* 'выдра', (PAAS.) *ätär* 'rézsmás patkány; Bisamratte, Bisamspitzmaus', (EGOROV, ČRSI.) *ätär*, *vätär* 'водная крыса, речная выдра'.

← ?V o t j. (WIED.) *udor* 'Biber (Castor)', (MUNK.) Sz. K *vudor* 'vidra; Fischotter, Flußotter' (~ zürj. *vurd* 'Fischotter').

A permi szavak középirániból való átvételek lehetnek: a votj. *udor*, *vudor* egy *-dr-* hangkapcsolatot tartalmazó alakból (vö. av. *udrō*, pehl. *udrag*, óind. *udrāh* 'Otter, Fischotter'), a zürj. *vurd* pedig egy *-rd-*s iráni alakból (vö. oszét *ürd*, *urda* ua.) származik (vö. JOKI: MSFOu. 151: 347). Az ESzK a votják szót is PP **vurd* alakra vezeti vissza, a mai *vudor*, *udor* alakot pedig népetimológias alakulatként tekinti (vö. *vu-dor*, *vu-dur* 'vízpart'). A szó megvan a cseremiszből is: (RAMST.) KH *äðär* 'Maulwurf', (PS) B *uðär* 'Wühlmaus'. A cseremiszi szó ugyancsak származhat az irániból, bár az sincs kizárva, hogy balti jövevényszó, vö. litv. *ūdra*, *ūdras*, lett *ūdr(i)s*, óporosz *udro* 'Fischotter' (vö. JOKI: i. h. 348).

A votj. *-d-* a csuvasok *-t-* (= *D*)-vel vették át. A csuv. *ätär* a votj. *udor*, a csuv. *vätär* pedig a votj. *vudor* átvétele lehet. A csuv. *vätär* alak *v-*jére talán az or. *βιῶπα* 'Otter, Fischotter' is hatott. Persze az sem lehetetlen, hogy a csuvas alakok cseremiszből való jövevények. Elvileg a *v-* lehet csuvas is: votj. vagy cser. → csuv. **udra* > *vötör*. A csuv. *ätär*, *vätär* szóhoz hasonló hangalakú és jelentésű szó a többi török nyelvben nem fordul elő, ezért EGOROV (44) a csuvas szót indoeurópai jövevényszónak tartja. Közvetlen indoeurópai eredete azonban aligha valószínű.

RÄSÄNEN: MSFOu. 48: 234 (csuv. < cser.); EGOROV 44 (< ieur.).

3. C s u v. (AŠM. 7: 222) *käšmi* 'брюква, бушма' (< KB **χüşmi*).

← ? PP **košmz* > zürj. (WIED.) P *komiž* 'Lauch (Allium)', (LYTK.) Ja. *ku-mič* 'перо лука, зеленый лук' | votj. (WIED.) *kumuž*, *kumiž* 'Knoblauch', (MUNK.) Sz. *kumiž*[!] ua., (URSzl.) *kumiž* 'дикий чеснок'.

A mai permi alakok a PP **košmz* (> **košim*) alakból hangátvétellel keletkeztek. Amennyiben a csuv. *käšmi* valóban a permiből származik, csak KB kori PP átvétel lehet, amikor a hangátvétel a permi szavakban még nem ment végbe. A PP *š* hang a KB-ban *š*-sel jelentkezik (l. még 12, 16). Az ősmagyarból való kölcsönzés esetén ugyanezzel kell számolnunk. Lehetséges ui., hogy a KB **χüşmi* ősmagyar jövevényszó (< **χošmz* < ugor **košmz* vagy **kašmz*). A magyar szóra vonatkozóan l. MSzFE (*hagyma* alatt). — A csuv. (PAAS.) *käšman*, *köšman* 'retek; Rettich' etimológiáját l. RÉDEI—RÓNA-TAS: NyK 77: 32, Turcologica. Leningrád 1976. 142.

RÉDEI—RÓNA-TAS: i. h.

4. C s u v. (AHLQV.) *kigén* 'Nieswurz; чемерица' (ASM. 6: 197, 199) *kiken*, *kikken* 'чемерица белая', (PAAS.) *kiken* 'hunyor, Nieswurz; чемерица.'

← **Votj.** (WICHM.: MSFOu. 21: 148) G *kekon*, J *kekon-turim*, *kekon-viži* 'Nieswurz; veratrum' (~ zürj. P *koka-n* ua.).

A szó a csuvasból átkerült a cseremiszbbe: (RAMST.) KH *kikän* 'die weiße Nieswurz', (PS) B *keken* 'Nieswurz'.

WICHMANN: MSFOu. 21: 148 (votj. > csuv., csuv. > cser.); GOMBOCZ: MSFOu. 30: 101; RÄSÄNEN: MSFOu. 50: 85 (csuv. > cser.), EtymWb. 248; EGOBOV 112; FEDOTOV 2: 201.

5. **C s u v.** (AŠM.) *kätmel* 'брусника, черник', *kätmal* 'клюква', (PAAS.) *kätmel* 'vörös áfonya; Preiselbeere'.

← **Votj.** (MUNK.) Sz. *kudži-mulži* 'a fekete áfonya bogyója; Heidelbeere (als Frucht)', (WICHM.) G *kudži-mulži* 'Heidelbeere, Blaubeere'.

A votj. -d-t a csuvasban -t-vel helyettesítették.

A bask. *kürtmäli* 'Priselbeere' ugyancsak votják jövevényszó lehet.

WICHMANN: MSFOu. 21: 149; AŠMARIN, Thesaurus 7: 321; FEDOTOV 2: 201.

6. **C s u v.** (AŠM. 8: 22, 23, 25, 34, 35, 36, 37, 38, 110) *lap* 'лощина, ложбина, низкое место, низменность, равнина', *lapa* 'низкое место, низменность', *lapə* 'низменность, ложбина, лощина', *laptak* 'плоский', *laptək* 'плоский; плашмя', *lapša* 'плоский, низкий', *lapšaka* 'плоский', *ləp* 'низина, лощина', (PAAS.) *lap* 'sík, sík hely, róna; Ebene, flache Stelle', *lap-sər* ua.

← **Votj.** (MUNK.) K *lap* 'alacsony; niedrig', (WICHM.: FUF 7: 42) MU *lap*: *lap intji* 'Niederung, niedrige Fläche' (*intji* 'Platz, Stelle').

RÄSÄNEN (MSFOu. 48: 249) szerint a csuvas szó cseremiszből való átvétel (vö. cser. *lap* 'niedrig; Niederung'). A csuv. (AŠM.) *lapčək* 'platt, gedrückt (z. B. Nase)' kétségtelenül a cser. (WICHM.: FUF 7: 42) J *lapcaka*, U *lapčaka* 'platt, dünn und breit' szóból származik (RÄSÄNEN: i. h.). A képzett alakok egy része csuvas képzésnek látszik. A bask. *lapak* 'низкий' jövevényszó a votjából, vö. (MUNK.) Sz. *lapeg*, K *lapek* 'alacsony, kis növésű, törpe; niedrig, kleinwüchsig'. A szó — talán votják jövevényként — megvan a tatárban is: *lap* 'ровный', *ləp*—*ləpag* 'низкий, напр. о печенном хлебе', *ləpšek* 'курносый'.

MUNKÁCSI: NYK 21: 122 (cser. > csuv.); WICHMANN: MSFOu. 21: 149 (votj. > csuv.); RÄSÄNEN: MSFOu. 48: 249 (cser. > csuv.); EGOBOV 125; MSZFE (*lap* alatt: votj. vagy cser. > csuv., votj. > bask.); FEDOTOV 2: 202.

7. **C s u v.** (AŠM. 8: 75) *leŋkes* 'назв. долблёной деревянной посуды', (PAAS.) *leŋges* 'kis veder; Eimerchen'.

← **Votj.** (WIED.) *langes*, *lanes*, *lanes* 'Gefäß, kleiner Eimer', (MUNK.) Sz. *lanex* 'vishordó kártus nyírhéjból; Wasserbüttel aus Birkenrinde' (~ zürj. SzrSzlK Lu. Le. *lanes* 'подойник').

Átadó alakként a votj. *langes*, *lanes* vagy *lanex* jöhet tekintetbe. A csuvasban a votj. -s és -z hangot egyaránt s-ként veszik át.

A szó a votjából átkerült a tatárba (kaz. *läŋgəz*, *läŋgäs*, *läŋgez* 'Eimerchen') és az oroszba is: *лягáс* 'долгий бурак, высокий туч'. A mis-tat. *läŋgäč* 'Eimerchen' szóvégi č hangja miatt cseremisz jövevényszó lehet, vö. cser. (RAMST.) KH *läŋgäs* 'Eimer aus einem ausgehöhlten Baumstamme', (PS) B *leŋäs* 'ausgehöhlte hohe Bütte'.

RÄSÄNEN: MSFOu. 48: 252 (cser. > csuv.), EtymWb. 316; FEDOTOV 2: 203; ESzK.

8. C s u v. (PAAS.) *lās* 'bojtos, sűrű, dúslombú; buschig, dicht, dicht belaubt', (AŠM 8 :124) *lās* 'развесистые ветви дерева; развесистый, кудрявый; хвоя, иглы'.

← Votj. (MUNK.) Sz. *līs*, K *lās* 'túlevél; Nadelblatt, Tangel', (WICHM.) G *līs*, MU *līs* ua. (~ zürj. *līs* ua).

A permi szavak etimológiai megfelelője megvan a cseremiszből is: (WICHM.) U *lūs*, M *lūjūs* 'Tangel, Nadel (U), Tannen- od. Fichtenzweig (M)', (PS) B *lūjūs* 'Nadel od. Stachel des Nadelbaums' (l. ESzK). A csuv. *lās* *ā* hangja miatt nem lehet a cseremiszből szó átvétele.

A votják szó *līs* alakban bekerült a kaz.-tatárba és a baskírba is. FEDOTOV 2: 203.

9. C s u v. (AŠM. 8: 163) *majak* 'веха, вешка', (PAAS.) *majak* 'útmutató(fa); Wegzeichen'.

← Votj. (MUNK.) Sz. M *majig*, K *majek*, *majik* 'rúd; sövénykaró; útmutató oszlop; jelező pózna; Stange, Pfahl; Zaunpfahl; Wegweiser (Pfahl, Säule); Stange, die als Zeichen irgendwo aufgestellt ist', (WICHM.: MSFOu. 21: 86) G Uf. *majeg*, J M *majig*, MU *majik* 'Pfahl, Stange, Spieß' (~ zürj. *majeg* 'Stange, Pfahl, Zaunpfahl').

Amennyiben a csuvas szó nem a *majik*, *majek*, *majik*, hanem a *majeg*, *majig* alakból származik, *-g* > *-k* hanghelyettesítéssel kell számolnunk.

A csuvas nem első szótagi *a*-ra talán az or. *маяк* 'Feuerbake, Leuchtturm' hatott.

A szó mint votják jövevényszó megvan a kaz.-tatárban és a baskírban is: kaz.-tat. *majak* 'Wegweiser (Pfahl, Säule)', bask. *majak* 'Stange (als Zeichen)'. A zürj. *majeg*, votj. *majig* stb. iráni jövevényszó (l. JOKI: MSFOu. 151: 279).

WICHMANN: MSFOu. 21: 86 (zürj.-votj. < ? csuv.); RÉDEI—RÓNA-TAS: NyK 77: 40 (a permi szavak csuvasból való származtatása ellen).

10. C s u v. (AŠM. 9: 27) *nimər*, *mimər* 'завариха', (PAAS.) *nimər* 'lisztből és vajból készített kása; von Mehl und Butter bereiteete Grütze'.

← ? Votj. (WICHM.: MSFOu. 21: 89) MU *nemri* (< **nemeri* v. **nemjiri*): *barangi-nemri* 'Kartoffelsuppe' (*barangi* 'Kartoffel').

A csuv. *mimər* alakban *n* > *m* hasonulás történt a szóbelseji *m* hatására. A szókölcsonzés a csuv. **e* > *i* változás előtt történt, ezért a szó viszonylag régebbi rétegbe tartozik.

A csuvas szó talán a cser. (RAMST.) KH *nemər* 'Gerstengrütze', (PS) B *nemer* 'Hafer- od. Erbsengrütze, die mit Butter gegessen wird' szó átvétele. A cseremiszből votják jövevény.

WICHMANN: MSFOu. 21: 89 (csuv. > cser., votj.); RÄSÄNEN: MSFOu. 48: 256 (csuv. = cser.); BEREZCKI: NyK 79: 71 (votj. > cser. > csuv.); EGOBOV 140; FEDOTOV 2: 205.

11. C s u v. (AŠM. 8: 325, 10: 181) *māši* 'олень', *pāši* 'лось, олень',
← Votj. (MUNK.) Sz. *pužej*, *pužej* 'rénszarvas; Rentier', (WICHM.: MSFOu. 21: 150) Uf. G M J MU *pužej* ua., M *kij-pužej* 'Elentier' (~ zürj. I *pež*: *pež-ku* 'Haut des Rentierkalbes').

A votj. *ž*-nek a csuvasban *š* felel meg. Esetleg votj. *ž* > csuv. *š* hanghelyettesítés történt, ha a csuvas szó a votj. *pužej* alakból való. A csuv. *-i* szabályos fejleménye egy korábbi *-ej*-nek (l. RÓNA-TAS: NyIOK 23: 332), s viszonylag korai átvételre utal.

A votják szó a csuvason kívül más török nyelvekbe is bekerült: kaz.-tat. *pyšy* 'Hirsch, Wild', *pušy*, *pöšöj*, bask. *myšy*, tob.-tat. *miši* 'Elentier'. Közülük a tob.-tat. *miši* nem származhat közvetlenül a votják nyelvből, hanem kaz.-tatár vagy baskír közvetítésű szó lehet. Az or. *пыж* 'молодой олень', *пыжик* 'Rentierkalb' votják vagy tatár jövevényszó lehet.

PAASONEN: FUF 2: 107 jegyz.; WICHMANN: MSFOu. 21: 151; EGOROV 152; RÄSÄNEN, EtymWb. 385; ФЕДОТОВ 2: 205.

12. C s u v. (AŠM. 9: 209) *pileš* 'рябина', (PAAS.) *pileš* 'piros berkenye, madárberkenye; Vogelbeere'.

← PP **peliz* vagy **peliz* > zürj. (WUO.) V AV Sz. Pecs. Lu. Le. *pelis*, I *peliz* 'Vogelbeere' | votj. (MUNK.) Sz. *palez*, K *palez* 'vörös berkenye, bar-kóca; Vogelbeere, Spierlingsbeere, Eberesche', (WICHM.: MSFOu. 21: 90) Uf. *pales*, *palez*, G J *palez*, J M *pawez* 'Vogelbeere'.

A PP, illetőleg votják palatalizált affrikáta (*ž, ž, č, č*) csuv. *š* megfelelése ugyan további vizsgálatra szorul, de a párhuzamos adatok egymást támogatva az ide tartozó etimológiákat kétségtelenné teszik (l. 3, 16).

A permi szavak WICHMANN-nal (MSFOu. 21: 90) ellentétben nem csuvasból való átvételek, hanem finnugor eredetűek (TOIVONEN: FUF 19: 202; FUV; SKES; ESZK stb.; l. még RÉDEI—RÓNA-TAS: NyK 77: 41).

A csuv. *pileš* első szótagi *i*-je miatt nem származhat a votj. *palez* stb. szóból, hanem annak PP előzményéből magyarázható meg. A korai átvétel mellett szólhat a szó széles elterjedtsége a török nyelvekben: kaz.-tat. *miláš*, bask. *miláš*, turkm. *meleş* stb. 'Vogelbeere'. Lehetséges azonban, hogy a permi szavaknak a kaz.-tatár stb. szavakkal való hangalaki hasonlósága véletlenül alapul.

A tob.-tat. *micär*, bask. *myšar* 'Eberesche' az obi-ugor nyelvekből való jövevény, vö. vog. (WV 27) TJ *picä-r*, AK *päsär*, Szo. *pašar* 'Ebereschenbeere', osztj. (OL 182) Vj. *pašar*, DN *pašar* ua. (l. SKES *pihlaža* alatt).

WICHMANN: MSFOu. 21: 90; EGOROV 160; RÄSÄNEN, EtymWb. 338.

13. C s u v. (AŠM. 10: 166, 167) *päčärt-* 'сжать', *päčarta-* 'давить, сжимать'.

← Votj. (MUNK.) Sz. *pižirt-*, J *pižirt-*, 'kifacsarni, kicsavarni (pl. a ruhát); kiszorítani, kinyomni (pl. a gyümölcsnek a levét); ausringen, auswinden (z.; B. die Wäsche); ausdrücken, auspressen (z. B. den Saft von Früchten)', (WICHM.: MSFOu. 21: 150) Uf. *pižirt-*, MU J M *pižirt-* 'ausdrücken, auspressen' (~ zürj. *pižirt-* ua.).

A votj. *ž* > csuv. *č* hanghelyettesítés — a 3, 12 és 16. sz. etimológiákban mutatkozó votj. *ž, č, č* > csuv. *š* megfeleléstől eltérően — arra vall, hogy itt fiatalabb kori kölcsönzésről lehet szó. A szót EGOROV (151) a *päčär* hangutánzó töből eredezteti; úgy tűnik azonban, hogy ez a csuvas hangutánzó szó visszaképzés az igéből (vö. *päčär* 'подр. звуку, получающемуся при выжимании жидкости', AŠM. 10: 165). A szónak van nyelvjárási (AŠM. 10: 167) *päžärda* alakja is, ez azonban valószínűleg a cseremisiz-csuvas kétnyelvűeknél fordul elő.

A votják szó bekerült a cseremisizbe is: (WICHM.) KH *pažare-*, *pažarta-*, U *päžare-*, M *pižare-* 'zudrücken, zusammendrücken, pressen' (BERECZKI: NyK 79: 64). BERECZKI (i. h.) szerint a csuvas szó cseremisiz jövevény. Ez azonban a csuv. *č* ~ cser. *z, ž* hangviszony miatt aligha valószínű.

WICHMANN: MSFOu. 21: 150; MSZFE (*facsar* alatt); EGOROV 151.

14. C s u v. (AŠM. 9: 256) *pukan*, Virj. *pokan* 'чурбан, обрубок дерева; стул, табуретка; скамеечка, которая ставится под ноги (так у многих); гиря (у весов и часов); крюк у дверей; моток' (РААС.) *pukan* 'fatuskó (melyen ülnek); Klotz (zum Sitzen)'.

← Votj. (MUNK.) Sz. K *pukon* 'szék, ülés, ülőhely; Stuhl, Sitz', (WICHM.: MSFOu. 21: 150) G M J MU Uf. *pukon* 'Stuhl' (vö. zürj. *pukal-*, votj. *puk-sitzen*).

A szó votják jövevényként megvan a cseremiszből is: (BERECZKI: NyK 79: 72) P B MK U CÜ *püken*, CK *pökön*, ČN *pöken* stb. 'Stuhl' (BERECZKI: i. h.). A csuv. (AŠM. (Материалы . . . 349) *pögön*, *pögen*, *pöken* ua. cseremiszből kölcsönzés. Ezek az adatok a malo-karacskinói nyelvjárásból valók, amely erős cseremiszből befolyás alatt áll.

A votják szó bekerült a tatárba (*bükän* 'Klotz, Holzblock, Sitz, Stuhl') és a baskírba is (*bükän* ua.).

WICHMANN: MSFOu. 21: 150; RÄSÄNEN, EtymWb. 92; EGOROV 163.

15. C s u v. (AŠM. 10: 233) *pørne* 'кузов', (AŠM. 2: 42) 'ковш, т. е. ящик, в который насыпается зерно для размола или для обдирания', *pørne* плетенка, корзина, кузов', (РААС.) *pørne* 'kosárka; Körbchen', *pørne* 'garatfiók, garateregető; Mühltrichter'.

← Votj. (WICHM.: MSFOu. 21: 148) Uf. M J *berño* 'Braukufe (Uf.), Mühltrichter (M J)' (~ zürj. V Sz. I *burna* 'Tschetwerik (ein Getreidemaß) (V); großes, rundes Gefäß aus einem Stück Espenholz, bes. zum Schütten des Getreides od. auch zum Aufbewahren von allerlei Sachen (nicht als Maß) (Sz.); Brunnen(I)').

A votj. szóeleji *b*-t a csuvasban *p*-vel helyettesítették. A votj. *rn* kapcsolatosnak a csuvasban egyrészt *rn* [= *rn*], másrészt *rm* felel meg.

A cser. (WICHM.) J JU *pürna* 'Korb aus Linden- od. Birkenrinde' az óspermiből vagy a votjából való jövevényt (BERECZKI: NyK 79: 64).

WICHMANN: MSFOu. 21: 148 (votj. > csuv.); RÄSÄNEN: MSFOu. 48: 258 (cser. > csuv.); EGOROV 157 (votj. > cser. > csuv.); ESZK (permi > csuv.); FÉDOTOV 2: 205.

16. C s u v. (AŠM. 10: 232) *pøræš*, Virj. *pöröš* 'орудие в роде пешни, но с более широким концом'.

← Votj. (MUNK.) Sz. *pürča*, M *pürča* 'vájó, véső, a teknő v. méhkas kivájásánál alkalmazott szerszám; Hohleisen (zum Aushöhlen eines Troges od. Bienenstockes gebrauchtes Werkzeug)', (WICHM.: MSFOu. 21: 91) J *pürč* 'Brecheisen, Brechstange' (~ zürj. V AV Pecs. *pürž*, Sz. Ud. *pürž* 'lange Brechstange, Eishaue (die Spitze aus Eisen, der Schaft aus Holz)').

A votj. *č* > csuv. *š* megfelelésre vonatkozóan l. a 3. és 12. sz. etimológiákat.

A csuvas szó votják előzményeül a *pürč*, esetleg a hipotetikus **pürč* alak jöhet számba. A szó a votjából a tatárba (*böröš* 'Stemmeisen mit langem Stiel, zum Aushöhlen der Bienenstöcke') és a baskírba is (*böröz* ua.) bekerült. A votj. *ž* > tör. *ő* megfelelés talán a *b* utáni helyzettel függ össze.

WICHMANN: MSFOu. 21: 91 (csuv. > zürj.-votj.); RÄSÄNEN, EtymWb. 387 (csuv., kaz., bask. = zürj., votj.); RÉDEI—RÓNA-TAS: NyK 77: 41 (valamilyen finnugor nyelvből).

17. C s u v. (AŠM. 11: 104, 124, 125, 233) *šij* 'струя, слой земли', *šija* 'пленка, кожа на дереве', *si*, *sij*, *šaj* 'слој', (PAAS.) *si*, *šj* 'évgyűrű (fán); Jahresring an einem Baum'.

← ? Votj. (WICHM.: FUF 14: 102) *J si* 'Jahresring an Bäumen', (URSzl.) *si* 'слој (~ zürj. FV FSz. Lu. Le. Szkr. Ud. *si* 'волокно').

A csuv. *sij*, *šij* változat csak akkor származhat a votjából, ha a votják szónak a kölcsönzés idején még megvolt a feltehető **sij* (< **šij*) előzménye.

A permi szavak etimológiai megfelelője megvan a cseremiszbén is: (WICHM.) KH *šaj*, *šaja*, U *šija* 'Jahresring an Bäumen (KH U), Fleischschicht, Fleischfaser (KH)', (Tr.) *ši* 'Baumschicht' (l. SKES *syj* alatt). Éppen ezért nincs kizárva, hogy a csuv. *sij*, *si*, *sij*, *šaj* cseremiszből való kölcsönzés a cser. *s* > *š* változás előtti korból. A csuv. (EGOROV, ČRSI.) *šaj* 'слој, волокно' igen kétes, mivel sem AŠMARIN, sem SIBOTKIN szótárában nincs meg. Amennyiben ilyen szó valóban létezik a csuvasban, akkor minden bizonnyal a cser. *šaj* (< **šaj*) alakból származik (a csuv. *si* > *ši* > *šš* fejlődést kronológiai okokból ki kell zárunk).

A tat. (ZOL.) *zyj* 'слој, волокно' minden bizonnyal votják átvétel.

RÄSÄNEN: MSFOu. 48: 260 (cser. > csuv.), EtymWb. 420; EGOROV 190; SKES; FEDOTOV 2: 206.

18. C s u v. (AŠM. 12: 63) *šarāk* 'репа', (PAAS.) *šarāk* 'répa; Rübe'.

← Votj. **šarik*, **šarik*, vö. (MUNK.) Sz. *šartči*, K *čarčē* 'répa; Rübe', (WICHM.: MSFOu. 21: 97) G Uf. *šarčē*, M MU *šarčē*, J *šartčē* ua. (~ zürj. V Ud. *šorkñi*, V. Pecs. Le. I *šortñi*, Sz. Lu. P *šortñi* ua.).

A csuvas szó, mely teljesen rokontalan a törökségben, egy votj. **šarik*, ill. **šarik* alakból jól megmagyarázható. A mai votják alakok *-či* denom. névszóképzőt tartalmaznak. A votjában **šarikčē* > **šarkčē* > *šartčē* > *šarčē*, a zürjében pedig **šorikñi* > *šorkñi* > *šortñi* > *šortñi* hangfejlődéssel kell számolnunk. A zürj. *o* ~ votj. *a* hangmegfelelésre vonatkozóan l. E. ITKONEN: FUF 31: 320.

WICHMANN: MSFOu. 21: 97 (csuv. > zürj., votj.); RÉDEI—RÓNA-TAS: NyK 77: 42 (a permi szavak nem csuvasból való kölcsönzések).

19. C s u v. (AŠM. 12: 79, 80) *šem* 'мелодия, мотив; гармония, под-
х одность, то, что под силу', *šemə* 'мотив, мелодия, гармония, строй, лад; Порядок, способ, соответствие', *šemən* 'по мере того, как'.

← Votj. (MUNK.) Sz. *šam* 'szokás, tulajdonság; mód, természet, minőség; Sitte, Gewohnheit, Eigenschaft; Art, Natur, Beschaffenheit', (WICHM.: MSFOu. 21: 151) G J *šam* 'Sitte, Gewohnheit, Art, Charakter, Temperament', (MUNK.) Sz. *šamen* 'szerint, módjára, hasonlóan mint; gemäß, so wie . . .', (WICHM.: i. h.) G *šamen*, *šam̄n*, MU *šamen* 'während, unterdessen, als' (~ zürj. *šam* 'Verstehen, Fähigkeit, Geschicklichkeit, Charakter').

LEVITSKAJA (ИСТОРОФ. 10) szerint a csuv. *šemən* névutó a *šemə* tör. *-n* instrumentalisraggal ellátott alakja. Ez azonban aligha valószínű, mivel a csuv. *šemən* alakot nem lehet elválasztani az átadó nyelvi votj. *šamen* névutótól. A csuv. (AŠM. 12: 79) *-šem* по мере того, как' raggá vált alakban az *n* esetrag eltűnt.

A cser. (RÄSÄNEN: MSFOu. 48: 190) *šem* 'Melodie, Ton', *šemən* 'gemäß, *šemən* 'während' csuvas jövevényszó (RÄSÄNEN: i. h.).

PAASONEN: NyK 32: 266; WICHMANN: MSFOu. 21: 151 (votj. > csuv.); EGOROV 209.

20. Csuv. (AŠM. 12: 270) *šurēm*, Virj. *šorēm* пучок льна, конопли, сноп льну', (PAAS.) *šurēm* 'két hánccsal összekötött kender- vagy lenköteg; zwei Bündel Flachs od. Hanf mit Bast zusammengebunden'.

← PP *šqrem > zürj. (SzsziK) Lu. Pecs. Szkr. KSz. *šorem*, FV *šorem*, Le. *šorom* 'скирд, скирда, долгая кладь хлеба' (vö. votj. MUNK. Sz. *šur-*, K *šur-* '(asztagot v. boglyát) rakni, hányni; (Schober) errichten, machen', URSl. *šuri-* 'скирдовать').

A csuvas szó PP jövevénytiszta lehet. A zürj. *šorem* és a votj. *šuri-* igei alak alapján számolni lehetne egy votj. *šurem származékszóval, de ilyen szó a szótárakban nincs adatolva. Egyébként hangtanilag is nehéz volna a csuv. *šurēm* szót a feltehető votj. *šurem származékból megmagyarázni. A votj. *u-* nak ugyanis a csuvas nyelv votják jövevénytisztaiban az idetartozó gyer példák alapján általában *ē*, *ə* felel meg (l. a 2, 5, 11. sz. etimológiákat; a 14. számúban azonban votj. *u* ~ csuv. *u* mutatkozik).

A votják szó átkerült egyes orosz nyelvjárásokba is: шоромы 'составленные в козлы жерди для просушки в поле гороха в китинах', шором 'скидра хлеба' (ESzK). — Lehetséges, hogy az orosz szó csuvasból való jövevény.

A zürj. (SzsziK) FSz. *šorqm* 'скирд, скирда', (WUo.) P *šoro-m* 'Getreidehaufen, Getreideschober' visszakölcsönzés az oroszából.

21. Csuv. (AŠM. 14: 230, 331, 15: 13) *tāršā*, *tāršī*, *tūršī*, *tāššā* 'обух', (PAAS.) *tāršā* 'fejszefok, késfok; der Rücken einer Axt od. eines Messers', (ZOL.) ? *tuš* 'Rücken v. Axt od. Messer'.

← ? Votj. (MUNK.) Sz. *tiš* (*tišk-*): *purt-tiš* 'késfoka; Messerrücken', (WICHM.: MSFOu. 21: 152) J *tiš* (*tišk-*) 'Rücken v. Messer od. Axt' (~ zürj. *tiš* (*tišk-*) 'Rücken der Axt od. des Messers').

A csuv. *tāršā* stb. alakban az *r š* előtt keletkezett másodlagos hang lehet (erre vonatkozóan l. БЕРЕЗКИ: НУК 79: 66).

Nem lehetetlen, hogy a csuv. *tāršā*, *tāššā* a következő szavakkal tartozik össze: (AŠM. 14: 228) *tūrt*, Virj. *tōrt* 'спина; обратная, тыльная сторона предмета', (uo. 229) *tūrtaš* 'тыловая сторона; обух', *purtā tūrtašā* = *purtā tāršī* 'обух'. Ebben az esetben az *-š*, *-šā*, *-šī* a régi és már csak rokonságnevekben és egy-két kifejezésben fennmaradt harmadik személyű birtokos személyjel. A dolgot bonyolítja, hogy a csuv. *tūrt* szónak nincs evidens etimológiája. Persze az is lehet, hogy két különböző szó — egy belső csuvas és egy votják eredetű — konvergens fejlődésével van dolgunk. A votjából való származás esetén az említett harmadik személyű birtokos személyjel hathatott a szóvég alakulására.

A csuv. *tuš* alak — amennyiben ez helyes lejegyzés — a cser. (WICHM.) KH U *toš* 'Rücken des Messers, der Axt, der Sense usw.' átvétele lehet (RÄSÄ-NEN: MSFOu. 48: 270).

WICHMANN: MSFOu. 21: 152; EGOROV: 239.

22. Csuv. (AŠM. 5: 197, 288) *viš*, *vāš* 'сила, средства', (PAAS.) *vāš* 'erő; Kraft, Stärke'.

← ? Votj. (MUNK.) *vi* (*viš-*): Sz. *kat-vi* 'erő, tehetség; Kraft, Vermögen', Sz. M *joz-vi* 'a test tagjai (összességükben érte); die Glieder des Körpers (in ihrer Gesamtheit)' (~ zürj. *viš*, *vi*: Sz. *jez-viš* 'Gliedgelenk', V *jez-vi* 'Sehne, Flechse'). A votj. 'Kraft, Vermögen' és a 'die Glieder des Körpers' jelentésekre vonatkozóan l. SKES (*vāki* alatt); MSzFE (*-vel/-val* alatt).

Lehetséges, hogy a csuv. *vâj* jövevényszó a cseremiszből, vö. (WICHM.) KH U *wi*, M B *wij* 'Kraft' (RÄSÄNEN: MSFOu. 48: 273). A csuvas szó votjából, illetőleg cseremiszből való eredeztetését az gyengíti, hogy a csuvas nyelv ősi szókincsébe is tartozhatik: **uj*: ótör., uig. *u* 'könnyen': **uj-uy* (RÄSÄNEN, EtymWb. 510). Ebben az esetben **vâjê* alakot várnánk, ilyen azonban nincs AŠMARINNÁL. AŠMARIN (5: 261) labiális vokalizmusú alakjai (*vuj*, *voj* 'сила') nem származhatnak a votjából. Lehetséges, hogy a csuv. *vij*, *vâj* votják vagy cseremisiz eredetű, a labiális magánhangzót tartalmazó *vuj*, *voj* pedig ettől független szó.

WICHMANN: MSFOu. 21: 153; EGOBOV 48; FEDOTOV 2: 198.

RÉDEI KÁROLY—RÓNA-TAS ANDRÁS

Proto-Permian and Votyak Loanwords in Chuvash

by KÁROLY RÉDEI—ANDRÁS RÓNA-TAS

The authors discuss 22 Chuvash words from which 16 seem to be of sure PP or Votyak origin. From the remaining six, four also could be of Cheremis and one perhaps of Proto-Hungarian Origin. Only three words can be with some probability connected with PP forms (Nos 3, 12, 20). Most of the words show clear or late Votyak characteristics.